

## INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ANTROPONIMLARNING LEKSIK-SEMANTIK TASNIFI VA ULARNING SHAKLLANISH MANBALARI

Ergashev Ulug'bek Akbarali o'g'li

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18051148>

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi antroponimlarning leksik-semantik tuzilishi, ularning shakllanish manbalari, semantik motivatsiyasi, tarixiy taraqqiyoti hamda lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy va tizimli asosda keng tadqiq etiladi. Antroponimlar shaxsni identifikatsiya qiluvchi nominativ birlik bo'lish bilan birga, jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, milliy mentaliteti, diniy e'tiqodlari va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi murakkab semantik hodisa sifatida talqin qilinadi. Tadqiqot jarayonida ingliz va o'zbek antroponimlarining dastlabki leksik ma'nosi, ularning vaqt o'tishi bilan semantik o'zgarishi, konnotativ qatlamining kengayishi hamda pragmatik funksiyalari batafsil yoritiladi. Maqola natijalari antroponimlarning faqat til tizimida emas, balki madaniyat va tafakkur doirasida ham muhim o'rin tutishini ilmiy asosda ko'rsatib beradi.

### **Kalit so'zlar**

antroponim, shaxs ismlari, leksik-semantik tahlil, onomastika, lingvokulturologiya, milliy mentalitet, semantik motivatsiya, ingliz va o'zbek tillari

### **Kirish**

Antroponimlar insoniyat tilining eng qadimiy qatlamlaridan biri bo'lib, ularning shakllanishi va rivoji bevosita jamiyat tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlar, diniy e'tiqodlar va madaniy an'analar bilan uzviy bog'liqdir. Zamonaviy tilshunoslikda antroponimlar masalasi faqat onomastika doirasida emas, balki leksik-semantika, pragmatika, sotsiolingvistika va lingvokulturologiya nuqtayi nazaridan ham keng o'rganilmoqda. Ingliz va o'zbek tillari tipologik va genealogik jihatdan mutlaqo turli tizimlarga mansub bo'lgani sababli, ularning antroponimik tizimi ham shakllanish manbalari, semantik motivatsiya va madaniy mazmun jihatidan sezilarli farqlarga ega. Ingliz antroponimlari tarixan feodal tuzum, kasb-hunar tizimi, hududiy mansublik va ijtimoiy tabaqalanish bilan bog'liq holda shakllangan bo'lsa, o'zbek antroponimlari ko'proq diniy e'tiqod, milliy an'ana, estetik qarash va ijobiy tilaklarni ifodalashga yo'naltirilgan. Shu bois ingliz va o'zbek tillaridagi antroponimlarni leksik-semantik asosda qiyosiy tahlil qilish til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib berishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

### **Materiallar va metodlar**

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tipologik, tavsifiy, komponent tahlili, etimologik va lingvomadaniy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi shaxs ismlari, familiyalar, laqablar, tarixiy manbalarda qayd etilgan antroponimlar, shuningdek, badiiy, publitsistik va ilmiy matnlarda uchraydigan nomlar tanlab olindi. Antroponimlar semantik motivatsiyasiga ko'ra diniy (theofor), kasbiy, ijtimoiy mavqe bilan bog'liq, tabiat va kosmik hodisalarga oid, fazilat va tilakni ifodalovchi hamda tarixiy shaxslar nomidan kelib chiqqan guruhlariga ajratildi. Har bir guruh ingliz va o'zbek tillari misolida alohida tahlil qilinib, ularning leksik ma'nosi, semantik shaffofligi, konnotativ yuklamasi va madaniy asoslari qiyosiy jihatdan o'rganildi.

### **Natijalar**

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek antroponimlarining leksik-semantik tuzilishida tub farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Ingliz tilida *Smith, Baker, Taylor, Wright* kabi familiyalar dastlab aniq kasbiy ma'noga ega bo'lgan bo'lsa-da, hozirgi til tizimida ular semantik jihatdan neytrallashib, faqat identifikatsion vazifani bajaradi. O'zbek tilida esa *Baxtiyor, Umid, Sabr, Shodiyor, Nuriddin* kabi ismlar leksik ma'nosini saqlagan holda, shaxsga ijobiy baho beruvchi va tilak bildiruvchi semantik yuklamani o'zida mujassamlashtiradi. Bundan tashqari, o'zbek antroponimlarida diniy komponent juda faol bo'lib, ismlar orqali ma'naviy-axloqiy qadriyatlar uzatiladi. Ingliz antroponimlarida esa diniy motivatsiya tarixiy qatlamda saqlanib qolgan bo'lib, zamonaviy nomlash tizimida nisbatan passiv holatni egallaydi.

### **Muhokama**

O'tkazilgan leksik-semantik tahlil natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi antroponimlar o'rtasidagi farqlarni faqat lingvistik omillar bilan cheklab bo'lmasligini, balki ularning shakllanishida tarixiy, ijtimoiy, diniy va madaniy omillar hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatadi. Ingliz antroponimik tizimi asosan o'rta asrlardagi feodal jamiyat, kasb-hunar ixtisoslashuvi va hududiy identifikatsiya bilan bog'liq holda shakllangan bo'lib, shaxsni jamiyatdagi o'rni orqali nomlash tendensiyasi ustuvor bo'lgan. Shu sababli ingliz familiyalarida kasb nomlari (*Smith, Baker, Carpenter*), yashash joyi (*Hill, Wood, London*), yoki tashqi belgi (*Brown, Short, Strong*) asosida shakllangan semantik qatlam kuchli namoyon bo'ladi. Biroq zamonaviy ingliz tilida ushbu antroponimlarning dastlabki leksik ma'nosi deyarli sezilmaydi va ular semantik jihatdan neytrallashgan nominativ birlik sifatida faoliyat yuritadi.

O'zbek antroponimik tizimida esa butunlay boshqa semantik va madaniy tamoyillar ustuvorligi kuzatiladi. O'zbek jamiyatida ism tanlash jarayoni tasodifiy emas, balki chuqur ramziy, ma'naviy va estetik asosga ega bo'lib, u ko'pincha farzandga bo'lgan ezgu tilak, kelajakdagi ijtimoiy va axloqiy fazilatlar bilan bog'lanadi. *Baxtiyor, Umid, Shodmon, Sabridin, Nuriddin* kabi antroponimlarda leksik ma'no ochiq saqlanib, ism shaxsga baho beruvchi va yo'naltiruvchi semantik yuklamani bajaradi. Bu holat o'zbek antroponimlarini nafaqat nominativ, balki baholovchi va tarbiyaviy funksiyaga ega birlik sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, diniy komponent ingliz va o'zbek antroponimlarida turlicha semantik faollikka ega. Ingliz tilida diniy motivatsiyaga ega antroponimlar (*John, Matthew, Mary*) asosan tarixiy qatlamda shakllangan bo'lib, zamonaviy nomlash jarayonida ularning diniy mazmuni ikkilamchi ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilida esa diniy antroponimlar (*Abdulloh, Muhammad, Ahmad, Islom*) faol semantik yuklamaga ega bo'lib, shaxsning ma'naviy identitetini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi. Bu holat o'zbek antroponimlarida lingvomadaniy komponentning yuqori darajada saqlanganini ko'rsatadi.

Shuningdek, antroponimlarning semantik shaffofligi masalasi ham muhokama jarayonida muhim ahamiyat kasb etdi. Ingliz antroponimlarida semantik shaffoflikning yo'qolishi tilning tarixiy rivoji va sotsiolingvistik jarayonlar bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek antroponimlarida ma'noning ochiqligi va motivatsiyalanganligi hanuzgacha faol saqlanib qolgan. Bu farq tarjima jarayonida muhim muammolarni keltirib chiqaradi, chunki ingliz antroponimlari ko'pincha tarjimada semantik talqinni talab qilmaydi, o'zbek antroponimlari esa o'z ichki ma'nosi bilan milliy-madaniy axborotni uzatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari antroponimlarni faqat nomlash vositasi sifatida emas, balki til va madaniyatning o'zaro aloqasini aks ettiruvchi murakkab semantik tizim

sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi. Ingliz va o'zbek antroponimlarining leksik-semantik tafovutlari har ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti, mentaliteti va ijtimoiy qadriyatlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu holat qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya va tarjimashunoslik sohalarida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

### **Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillaridagi antroponimlar umumiy nominativ vazifani bajargan holda, ularning leksik-semantik tuzilishi, semantik motivatsiyasi va madaniy mazmuni jihatidan keskin farqlanadi. Ingliz antroponimlari asosan tarixiy-ijtimoiy sharoitlar ta'sirida shakllangan va hozirgi til tizimida semantik jihatdan neytrallashgan bo'lsa, o'zbek antroponimlari milliy qadriyatlar, diniy e'tiqod va ijobiy semantik yuklama bilan chambarchas bog'liq holda faol ma'no ifodalaydi. Mazkur tadqiqot antroponimlarning til, madaniyat va tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatni yoritib, onomastika, lingvokulturologiya va qiyosiy tilshunoslik sohalarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam nazariy va amaliy asos yaratadi.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Rahmatullayev, Sh. O'zbek onomastikasi asoslari. Toshkent: Fan, 2006.
2. Superanskaya, A. V. Umumiy onomastika. Moskva: URSS, 2007.
3. Karimov, S. O'zbek tilida shaxs ismlari va ularning leksik-semantik xususiyatlari. Toshkent: Universitet, 2015.
4. Algeo, J. Ingliz tilida shaxs nomlarining kelib chiqishi va rivoji. London: Routledge, 2010.
5. Whaley, L. J. Til tipologiyasi va nomlash tizimlari. Thousand Oaks: Sage, 1997.